

nın yerine kaptan-ı deryâliğe getirildi; dört ay bu görevde kaldı.

Mustafa Reşid Paşa'nın teklifiyle sadrazamlığa getirilen Mehmed Emin Paşa (29 Mayıs 1854), Kırım Harbi'ne karşı çıkması ve Hariciye Nâzırı Reşid Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi yüzünden beş ay yirmi beş gün sonra görevinden alındı (23 Kasım 1854). 1855'te tekrar göreve çağrılarak Meclis-i Âlî-i Tanzimat reisi oldu. Sadrazam Âlî Paşa'nın Paris Konferansı'na katılması üzerine sadâret kaymakamlığına getirildi (1856). Aynı yıl Çar II. Aleksandr'ın cülûsunu tebrik etmek ve Rusya ile Kırım Harbi yüzünden kesilen ilişkileri tekrar başlatmak için Meclis-i Tanzimat reisliği uhdesinde olarak fevkalâde büyükelçi sıfatıyla Rusya'ya gönderildi. Rus başşehirinde çar tarafından kendisine "Karakartal" nişanının birinci rütbesi verildi. Saint Petersburg'da Osmanlı Devleti'nin dâimî büyükelçiliğini yeniden oluşturduktan ve müzakerelerde Osmanlı Devleti'nin isteklerini büyük ölçüde kabul ettirdikten sonra İstanbul'a döndü.

Mehmed Emin Paşa, yönetim kademelelerindeki çekişmelerden ve özellikle Fransız taraftarı olarak İngiltere yanlısı Mustafa Reşid Paşa ile girdiği polemiklerden fazlasıyla zarar gördü. 1857 Ağustosundan itibaren iki yıl boyunca âdeta bir görevden diğerine sürgün edilerek yıpratılmaya ve zayıflatılmaya çalışıldı. Meclis-i Tanzimat reisliğinden Mecâlis-i Âliye, oradan tekrar Meclis-i Tanzimat reisliğine, oradan ikinci defa kaptan-ı deryâliğe ve tekrar Mecâlis-i Âliye'ye tayin edildi. Rakiplerinin kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak için büyükelçilikle Paris'e göndermeyi düşündükleri ve bunu kendisine teklif ettikleri bir sırada ikinci defa sadârete getirildi (18 Ekim 1859). Padişah, Mehmed Emin Paşa'dan devletin içinde bulunduğu ekonomik buhranla bütçe açığı sorununu halletmesini bekliyordu. Ancak

paşa, devlet memurlarının maaşını düşürmek ve rüşvetin kökünü kazımak gibi icraatlara başvurunca kendisine yönelik muhalefet arttı. Buna rağmen düşündüğü ıslahatı yapmak için kararlı ve ısrarlı bir şekilde görev yapmaktan çekinmedi. Hatta bu konuda padişahla tartışmaktan bile kaçınmayan paşanın padişahın o sırada hayatta olmayan validesini irtikâpla suçlaması altmış altı gündür yürüttüğü görevinden azledilmesine yol açtı (23 Aralık 1859). Ancak devlette işlerin iyice kötüye gitmesi, iktisadî ve siyasi buhranın kritik bir durum alması üzerine üçüncü defa sadârete getirildi (28 Mayıs 1860). Bu görevi sırasında Rumeli'de hristiyanların zulme uğradığı yolundaki Rus iddialarını araştırmak amacıyla kurulan komisyonun müfettişliğini de uhdesine aldı. Batılîlar'ın ısrarıyla başladığı teftiş görevini tamamlayarak İstanbul'a döndü. Abdülaziz'in cülûsundan (25 Haziran 1861) sonra da sadrazam olarak kaldı. Mehmed Emin Paşa, öncelikle idarî ve malî ıslahatın yapılmasına taraftar iken padişah asker tanzimi ve donanmanın ikmalî işlerine öncelik vermek istiyordu. Fikirlerinin yeni padişahın görüşleriyle uyuşmaması yüzünden görevinden azledildi (7 Ağustos 1861) ve ikinci defa Edirne valiliğine gönderildi. Üç yıl kadar burada hizmet verdikten sonra Mecâlis-i Âliye'ye tayin edildi (1865). Ertesi yıl yeni kurulan Meclis-i Âlî-i Hazâin'e, ardından Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'nin başkanlığına getirildi. Bu görevi yürüttüğü sırada kendisine Murassa' Osmânî nişanı verildi. 1867'de Meclis-i Vâlâ başkanlığından ayrılan paşa 9 Eylül 1871 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Mezarı Sultan Mahmud Türbesi bahçesinde dir.

Bilgili, gayretli, sadık, dürüst ve sözünü sakınmayan bir kişi olarak tanınan Mehmed Emin Paşa'nın Fransızca, İngilizce ve Rumca gibi Batı dilleri yanında Arapça da bildiği belirtilir. Devlet işlerinde ihmal ve disiplinsizliğe, ayrıca hediye kisvesi altında bile olsa rüşvet alınmasına tahammülü yoktu. Bunun yanında sert yaratılışlı, şüpheli ve sabırsız kişiliğiyle dikkati çeker. Önemli görevlerde bulunmasına rağmen servet sahibi olamamış, hatta borçlu ölmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki iktisadî buhran ve siyasi meselelerin öncelikle idarî ve malî ıslahatlarla çözümlenebileceğine inanmış ve Fransa tecrübesini rehber edinmiştir. Bazı Batılı yazarlar onun reformcu değil tutucu bir kişi olduğunu söyler. Aslında bu kanaatin oluşmasında onun aile hayatının rolü bu-

lunmaktadır. Mehmed Emin Paşa, Paris'e ikinci gidişinde sonradan Melek adını alan Katolik bir dul hanımla evlenmişti. Tarihçiler Melek Hanım'ı konumunu "yarı Fransız, çeyrek Grek ve çeyrek Ermeni" menfaatleri için kullanmakta hayli ustalaşmış bir kadın olarak nitelendirmektedir. Melek Hanım, Mehmed Emin Paşa'dan boşandıktan sonra tekrar Katolikliğe dönmüş ve paşadan olma kızını da aynı yola sürüklemiştir.

Bir Kıbrıslı olarak doğduğu ada ile bağlarını koparmayan Mehmed Emin Paşa adanın kalkınması için bazı kararlar alınmasına vesile olmuştur. Bu hizmetleri arasında en önemlileri adayı özerk bir yapıya kavuşturarak Divân-ı Hümayun'a bağlı bir mutasarrıflık haline getirtmesi ve tohumluk hububatın adadaki tahıl ambarlarından teminine yetki vermesidir. Ayrıca Kıbrıslı gençlerin askerliklerini adada ve valiliğe bağlı birliklerde yapmasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DÜİT, nr. 75-1/6, lef 3; nr. 75-1/37, lef 2; nr. 75-1/64, lef 4; *Sicill-i Osmânî*, IV, 300-301; Cevdet, *Ma'rûzât*, tür.yer.; a.mlf., *Tezâkir*, I-III, tür.yer.; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 36, 177; Melek Hanım, *Haremde Mahrem Hatıralar* (trc. İsmail Yergüz), İstanbul 1996, tür.yer.; İbn-nülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 83-100; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1947-54, V, 253; VI, tür.yer.; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, VI, 3101-3102; Danişmend, *Kronoloji*², IV, tür.yer.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985, tür.yer.; S. L. Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları* (trc. Can Yücel), Ankara 1988, s. 136, 144, 148, 160, 164, 165; R. H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform: 1856-1876* (trc. Osman Akınhay), İstanbul 1997, I, 118-127; Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasi İhticallara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", *TTK Belleten*, LXI/231 (1997), s. 339-385; "Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı", *TA*, XXIII, 409.

KEMAL ÇİÇEK

Kıbrıslı
Mehmed
Emin Paşa

MEHMET EMİN PAŞA,

Yağlıkcızâde

(ö. 1183/1769)

Osmanlı sadrazamı.

Receb 1136'da (Nisan 1724) İstanbul'da Elvan Çelebi Camii civarında doğdu (*Enveri Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69^b). Babası ticaretle uğraşan, devrin önde gelen zenginlerinden yağlıkcı tüccarı Hacı Yûsuf Ağa'dır. Küçük yaşta babasının iş gezilerine katılarak Kâbe'yi ziyaret etti ve genç yaşta hacı oldu. 1157'de (1744) elçi olarak Hindistan'a gönderilen maliye tezkircisi Trabzonlu Sâlim Mehmed Efen-

di'nin maiyetinde (Şem'dânîzâde, I, 114) ticaret sebebiyle o tarafları bilen babasıyla birlikte yer aldı. Sâlim Efendi'nin yolda ölmesi üzerine elçilik görevini babası Yûsuf Ağa tamamladı. Hindistan ve Nâdir Şah idaresindeki İran arasında mevcut savaş sebebiyle altı yıl orada kalan ve Rebîülâhîr 1163'te (Mart 1750) İstanbul'a dönebilen babasının yanında bulundu (a.g.e., I, 153-154; Vâsîf, II, 44). Dönüş sırasında Cidde'de Mısır'a gitmek üzere babasından ayrıldı, kendi gemi Kızıldeniz'de battıysa da kendisi kurtuldu. Dönüşünde seyahatiyle ilgili olarak yazdığı takrirlerin beğenilmesinden ötürü Sadâret Mektûbî Kalemî'ne alındı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69^a). Zengin bir ailenin mensubu olarak Sadâret Mektûbî Kalemî'ne girmesi hayatının seyrini değiştiren bir tercih oldu. Hızla yüksek makamlara doğru çıktı. 10 Cemâziyelevvel 1171'de (20 Ocak 1758) Sadâret Mektûbî Kalemî başhalifesi, Safer 1175'te (Eylül 1761) sadâret mektupçusu, 22 Safer 1178'de (21 Ağustos 1764) kendisini takdir eden Sadrazam Köse Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 22) reisülküttâb oldu. Dokuz ay yedi gün kadar bu görevde kaldı. İyi bir eğitim görmüş olması işleri hemen kavrayarak göze girmesini sağladı. Bu sırada devrin padişahı III. Mustafa'nın dikkatini çekti ve 6 Zilhicce 1178'de (27 Mayıs 1765) vezâretle nişancılığa getirildi. Mora ve Aydın muhassıllığı da kendisine havale edildi. Bir ara on altı gün kadar Tersane'de kaptanpaşa vekâletiyle görevlendirildi (Şem'dânîzâde, II-A, s. 95). 10 Şâban 1181'de (1 Ocak 1768) henüz daha çocuk yaşlarında olan Şah Sultan'a damad aday olduğu ilân edildi, bu münasebetle saraya birçok kıymetli hediye sundu (a.g.e., II-A, s. 107-108), hemen ardından Halep eyaleti haslarına dahil edildi. Hiçbir hazırlık yapılmamış olarak Rusya ile savaşa kalkışılmasına taraftar olmayan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın azli ve yerine Aydın muhassılı Kayserili Hamza Paşa'nın tayini üzerine (23 Rebîülevvel 1182 / 7 Ağustos 1768) sadâret kaymakamlığına getirildi (Vâsîf, I, 214-215). Hamza Paşa'nın, 26 Cemâziyelevvel 1182'de (8 Ekim 1768) Rusya'ya ilân edilen savaşın (a.g.e., I, 319) yüküyle bunaltılması ve eskiden beri var olduğu ileri sürülen akîf zafiyetinin nüksetmesinden ötürü bir ay içinde azledilmesi üzerine sadrazam oldu (8 Cemâziyelâhîr 1182 / 20 Ekim 1768). İhtirasla beklediği bu göreve kavuşan Mehmed Emin Paşa savaş halinin uzun sürmeyece-

ğini, silâhlı çatışmalara dahi gerek kalmadan Ruslar'ın kısa bir zaman içinde barışa yanaşacağını sanmakta, Rus elçisi Obreşkov ve divan tercümanı Nicolaus Drako da onu bu yönde kandırmaktaydı. Kendisinin askerî konular ve ordu sevkıyla ilgili herhangi bir bilgisi yoktu. Savaşın hedefi ve gidilecek istikamet belirlenmediği gibi ordunun takip edeceği yollar üzerinde hazır bulundurulması gereken mühimmat ve iâşe için de herhangi bir önlem alınmamıştı. Böylece ordu "sefer tasıyla geziye çıkar gibi" (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 27) yola çıktı. İsakça'ya varıldığında bu işlerin yabancısı olduğunu, sefer ahvalıyla ülfeti bulunmadığını, dolayısıyla ne yapılması gerektiğini ve hangi istikamete gidilmesi icap ettiğini sormaya başladı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 13^b-14^a); orduyu Hantepesi ve Bender arasındaki yerlerde aylarca dolaştırıp durdu. İşlerin daha da kötü gitmesi üzerine sıhhatinin bozulup "dimağı muhtel olduğu" (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 30; Vâsîf, II, 33) gerekçesiyle birkaç defa istifaya teşebbüs etti (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 55^{a-b}). Buna rağmen yerine rakip gördüğü Moldovancı Ali Paşa gibi başarı kaydeden kumandanlarla nefsaniyete düşmekten de geri durmadı. Erzak darlığı bahanesine sığınan ve Ruslar'la meydana gelen daha ilk vuruşmalarda kaçarak İstanbul'a gelen bir kısım askerin sadrazamı suçlaması İstanbul'da onun aleyhine bir hava yarattı (a.g.e., vr. 69^a; Şem'dânîzâde, II-B, s. 9-10). Bunun üzerine azline karar verildi. İkinci Mirâhor Fevzi Bey orduya gönderilerek elinden mühür alındı (9 Rebîülâhîr 1183 / 12 Ağustos 1769) ve kendisine Mısır'da görev tevcih edildiği bildirilerek Edirne'ye yollandı (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 55^b; Vâsîf, II, 32-33). İstanbul'a kaçıp gelen askerlerin kendi gayretsizliklerini örtbas etmek için bu gibi söylentiler yaydıkları bilinmekle beraber seferin kötü gidişinin suçunu üstüne atmak ve kamuoyunda oluşan kızgınlığı gidermek amacıyla idamı kaçınılmaz görüldüğünden (Mustafa Nûri Paşa, IV, 123) Edirne'de boğularak öldürüldü (10 Cemâziyelevvel 1183 / 11 Eylül 1769). Mezarı Edirne'dedir. Mehmed Emin Paşa'nın 10 milyon akçelik muazzam servetine ve mallarına el kondu.

Mehmed Emin Paşa kaynaklara göre gayet vakur bir devlet adamıydı. Resmî işlemleri iyi bilmekle beraber zenginliği ve süratle yükselmesinin etkisiyle etrafına tepeden bakmaya başlamış, tevcih edilen valilikleri mütesellimler göndere-

rek idare etmişti. Bu sebeple divan kalemelerindeki yazışma usul ve kaidelerine vâkıf olması dışında herhangi idarî bir tecrübesi yoktu. Çağdaşları onu "nev-zuhûr" olarak görmüş (Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s. 9), hatta kıskanarak "Yağlıkçioğlu" diye aşağılamak istemiş (Şem'dânîzâde, II-B, s. 11-12), Hindistan'a yaptığı seyahatten kinaye ve kabarıp herkeste tepeden bakan kendini beğenmişliğine işareten "hindi" lakabı ile de anılmıştır. *Gülşen-i Hayâl* adlı bir eser sahibi olan Mehmed Emin Paşa'nın (*Enverî Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69^a; Vâsîf, II, 45) Hindistan seyahatiyle ilgili risâlesi İsmet Miroğlu tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Üsküdar'daki Dedeler Mescidi'ne minber koydurmuştur (Uzunçarşılı, OT, IV/2, s. 409).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, İstanbul 1286, tür.yer.; a.mlf., *Halifetü'r-rûsâ*, İstanbul 1269 → İstanbul 1992, s. 105-106, 151; Mehmed Hasib Rûznâmesi (haz. Süleyman Göksoy, yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, vr. 3^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 114, 153-154; II-A, s. 24, 42, 57, 77, 91, 95, 107-108, 110, 112, 114, 116, 118-126; II-B, s. 9-11, 12; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, II, 246; *Enverî Sâdullah Efendi Tarihi* (haz. Muharrem Saffet Çalışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 13^b-14^a, 55^{a-b}, 68^b-69^b; Vâsîf, *Tarih*, I, 214, 215, 319-320; II, 9-10, 32-34, 44-45; Şânîzâde, *Tarih*, I, 187-189; Mustafa Nûri Paşa, *Netâicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, IV, 123-124; H. Friedrich von Diez, *Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774 von Resmî Ahmed Efendi*. Aus dem türkischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert, Halle-Berlin 1813, tür.yer.; Hammer, *GOR*, IV, 556, 567, 576, 579, 593, 594; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1911, IV, 486; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 368 vd.; IV/2, s. 405-409; Danışmend, *Kronoloji*², IV, 63, 345; V, 43 vd.; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmî Efendi: 1700-1783* (trc. Özden Arkan), İstanbul 1997, s. 132-133, 146; İsmet Miroğlu, "Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser", *TD*, sy. 34 (1984), s. 539-554; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", *İlmî Araştırmalar*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 46.

KEMAL BEYDİLLİ

MEHMET EMİN RAUF PAŞA (1780-1860)

Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. II. Mahmud döneminde iki, Abdülmecid devrinde üç olmak üzere toplam beş defa sadrazamlık yapmıştır. Babası çavuşbaşılık ve